

Monika FAMIELEC

Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy

CHARAKTERYSTYKA JĘZYKOWA MATERIAŁU ONOMASTYCZNEGO (NA PRZYKŁADZIE NAZW TERENOWYCH Z POWIATU EŁCKIEGO)

Obszar dzisiejszego powiatu ełckiego, znajdującego się we wschodniej części województwa warmińsko-mazurskiego, to ziemie dawnych Prus Wschodnich, po roku 1945 włączonych w granice państwa polskiego. Napływ osadników z pobliskiego Mazowsza, sprawił, że przedstawiony poniżej materiał toponimiczny odzwierciedla wiele cech dialektalnych charakterystycznych dla północnopolskiego obszaru językowego. Po roku 1945 – na skutek innego kierunku fal osadniczych¹ – pojawiły się na tym obszarze także cechy dialektalne typowe dla języka osób pochodzących z dawnych województw Polski centralnej, z Podlasia, Augustowszczyzny, Grodzieńszczyzny i Wileńszczyzny. Natomiast żywe cechy wschodniosłowiańskie, które przeniknęły na teren powiatu są widoczne głównie w nazwach toni rybackich oraz w takich toponimach (antroponimach) zebranych podczas eksploracji terenowej², jak *Kapałko*, *Sewaściuk*, *Wasilczyczka*, *Woznalis* czy *Zubowicz*. Ponieważ powiat ełcki – podobnie jak i cały obszar Warmii i Mazur – nie został objęty programem badawczym Komisji Ustalania Nazw Miejscowości i Obiektów Fizjograficznych,

---

¹ Klęska III Rzeszy Niemieckiej w 1945 roku zmieniła całkowicie obraz społeczny Mazur, które stały się częścią państwa polskiego. W miejsce deportowanej z tych obszarów (w różnych kierunkach) ludności przybywali osadnicy z utraconych przez Polskę Kresów Wschodnich. Ziemie powiatu ełckiego zasiedlane były głównie przez przybyszów z Grodzieńszczyzny, Wileńszczyzny oraz z Podlasia i południowego Mazowsza, a także przez deportowaną z Bieszczad i Lubelskiego (w wyniku tzw. „Akcji Wisła”) ludność ukraińską, zamieszkujejącą pierwotnie południowo-wschodnią część Polski.

² Eksplorację terenową przeprowadziłam na potrzeby rozprawy doktorskiej pt. *Mikrotoponimia powiatu ełckiego* (Gdańsk 2001), napisanej pod kierunkiem prof. Krystyny Szcześniak.

mikrotoponimy występujące na jego obszarze nie zostały nigdzie zarejestrowane³.

Podstawę materiałową niniejszego artykułu stanowią – ze względu na przynależność powiatu ełckiego do tak zwanych Ziem Odzyskanych – głównie formy oboczne nazw słowiańskich zgromadzone przez autorkę w kartotece nazw terenowych lądowych oraz wodnych⁴. Przytaczane w pracy toponimy zostały wyekscerpowane w znacznej mierze z zapisów eksploracyjnych G. Leydinga-Mieleckiego⁵, autochtona, który w latach 1923–1939 gromadził nazwy terenowe zasłyszane z ust miejscowej ludności – bezcenne dla współczesnego badacza – onomasty tego obszaru⁶. Ciekawe uzupełnienie materiału stanowi niewielka grupa toponimów znajdujących się w Tece Toruńskiej Marcina Giersza⁷, zebranych na prośbę wymienionego w tytule pracy Mazura przez pastorów ewangelickich w połowie XIX wieku, głównie z obszaru Warmii i Mazur. Obydwa źródła dostarczają wiele ciekawych przykładów dialektalnych, charakterystycznych dla północnego Mazowsza, obejmującego również teren powiatu ełckiego. Zdaniem A. Kowalskiej „najsilniejszy stopień powiązań językowych daje się zaobserwować między wschodnią częścią Mazur a Suwalszczyzną. Można zaryzykować twierdzenie – kontynuuje badaczka – że w powiatach ełckim i oleckim więcej jest nazw związanych z obszarem położonym dalej na wschód niż z pozostałym terenem Mazur. Niewiele też jest takich desygnatów, które nie miałyby przynajmniej jednej nazwy wspólnej z Mazowszem i Podlasiem”⁸.

³ Problem ten omawia M. Biolik w artykule *Badania onomastyczne na Warmii i Mazurach. Problemy badawcze i metodologiczne*, [w:] *Metodologia badań onomastycznych*, pod red. M. Biolik, Olsztyn 2003, s. 83–90.

⁴ Za formy oboczne uważam wszystkie warianty nazw terenowych, zapisanych w źródłach do których udało mi się dotrzeć pisząc rozprawę; w niniejszym artykule wymieniam podstawowe prace, zawierające ten ciekawy materiał nazewniczy.

⁵ G. Leyding-Mielecki, *Słownik nazw miejscowych okręgu mazurskiego. Cz. II. Nazwy fizjograficzne (zlokalizowane)*, Poznań 1959 (dalej Ley).

⁶ Pojedyncze nazwy odnotowują również prace: L. Kohutka *Słownik nazw miejscowych Pomorza Mazurskiego zwanego Prusami Wschodnimi*, Cieszyn 1945 (dalej Koh), W. Kętrzyńskiego *O ludności polskiej w Prusiech niegdyś Krzyżackich*, Lwów 1882 (dalej Kęt.) oraz *Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich* pod red. W. Sulimierskiego, B. Chlebowskiego i W. Walewskiego, Warszawa 1880–1902, t. I–XV (dalej SG).

⁷ K. Szcześniak, *Teka Toruńska Marcina Giersza. Analiza materiału nazewniczego*, Gdańsk 1994 (dalej G.). Dla badanego obszaru zapisana jest niewielka ilość nazw terenowych w postaci gwarowej, zob. np. s. 153 *Cziborka, zamcista gora, Mleczowka* etc.

⁸ A. Kowalska, *Podziały językowe Mazowsza na tle podziałów pozajęzykowych*, Prace Komisji Językoznawczej MOBN nr 54, Warszawa 1991.

Wśród cech konsonantycznych, które odzwierciedlają zgromadzone toponimy, występuje mazurzenie (a także wszelkie hiperpoprawne formy powstałe na jego tle), rozumiane jako przechodzenie szeregu spółgłosek podniebiennych *cz, sz, ż, dż* w syczące *c, s, z, dz*. Spośród dialektalnych cech wokalicznych nazwy terenowe odbijają mieszanie *i* z *y* (a w grafii również *j* z *i*), przechodzenie *e > y, o > ó* (graficznie *u* lub *ó*), a jednocześnie oddawanie literackiego *ó* przez *o*. Wpływy gwarowe widoczne są też w występujących wśród toponimów apelatywach: *buchta* 'zatoka'⁹, *dębniak* 'nazwa lasu'¹⁰ (las dębowy), *jeglja* 'świerk'¹¹, *kał* 'błoto', *kociołek* 'mały staw'¹², *nieciecz* 'woda stojąca, tworząca zwykle rodzaj małego jeziora'¹³, *ostrów* 'wyspa, też: miejsce wyżej położone na łące lub polu'¹⁴, *parchaty* 'nierówny, niegładki', *parowa* 'wąwóz'¹⁵, *piaskownica* 'miejsce, gdzie jest piasek', *piecek* 'piec'¹⁶, *róg* 'półwysep', *spalonki* 'miejsce spalone przez pożar', *szlama* 'szlam, muł, błoto'.

W zebranym materiale toponimicznym najliczniej reprezentowane są zarówno nazwy terenowe lądowe (NL), jak i wodne (NW), uwidaczniające **proces mazurzenia**. Przykładem zastępowania spółgłosek szeregu szumiącego przez spółgłoski szeregu syczącego są następujące anojkonimy:

- *č* : *c*: *Carne Ł.* (≤ Czarne 1928 Ley 28, NL); *Cartówkja* (≤ Czar-tówka 1928 Ley 37, NL); *Zamcysko* (≤ Zamczysko 1. 1928 Ley 23; 2. 1928 Ley 37, NL); *Jilca Par.* (≤ Wilcza Parowa 1928 Ley 37, NL); *Carna Struga* (≤ Czarna 1930 Ley 31, NW); *Carne B.* (≤ Czarne Bagno Ley 33, NW); *Cartówkja* (≤ Czar-tówka 1930 Ley 22, NW);

⁹ *Słownik gwar Ostródzkiego, Warmii i Mazur*, opracowany przez Pracownię Słownika gwar Ostródzkiego, Warmii i Mazur Zakładu Językoznawstwa w Warszawie, pod red. Z. Stamirowskiej, Wrocław 1987, t. 1, s. 239 (dalej SOWM).

¹⁰ SOWM, Wrocław 1991, t. 2, s. 34.

¹¹ SOWM, pod red. Z. Stamirowskiej i H. Perzowej, Wrocław 1993, t. 3, s. 94. Nazwa ta na badanym terenie ma znaczenie 'świerk' 'Picea excelsa'; Por. też litewskie *ėglė*, dial. *āglė* 'świerk', łot. *egle* 'świerk', stprus. *addle* 'ts' (M. Kondratiuk, *Elementy bałtyckie w toponimii i mikrotoponimii regionu białostockiego*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź 1985, s. 112). W literaturze przedmiotu mówi się, iż możliwe było także znaczenie bardziej ogólne 'drzewo iglaste', a zatem dopuszcza się również znaczenie 'sosna'.

¹² SOWM, t. 3, s. 239.

¹³ J. Karłowicz, *Słownik gwar polskich*, Warszawa 1903, t. 3, s. 293 (dalej SGP).

¹⁴ SOWM, pod. Red. H. Perzowej i D. Kołodziejczykowej, Wrocław 2006, t. 5, s. 186.

¹⁵ SGP, Warszawa 1906, t. 4, s. 41.

¹⁶ SGP, t. 4, s. 85.

Krzyczyna, Krzacyzna (≤ *Kszczyzna* 1928 Ley 33, NL); *Mechjac* (≤ *Mechacz* 1928 Ley 38 → *Godle*¹⁷, NW); *Gorcycoko* (≤ *Gorczyzka* 1929 Ley 23, NW); *Penckówko* (≤ *Pęczkówko* 1928 Ley 28 → *Kniewo*, NW); *Lepacek* (≤ *Lepaczek* 1928 Ley 27, NW); *Duza Mlecówkja* (≤ *Mleczówka* 1928 Ley 25, NW); *Nieciece* (≤ *Nieciecze* 1928 Ley 25, NW); *Parchjac* (≤ *Parchacz* 1928 Ley 31, NW); *Płociankja, Płociana Strugja, Płocicki potok* (≤ *Płocizanka* 1928 Ley 31, NW); *Płocizenko, Płocicne Jez.* (≤ *Płociczno* 1928 Ley 22, NW); *Stace* (≤ *Stacze* 1928 Ley 35, NW); *Carne Jezioro* (≤ *Czarne Jezioro* Ley 84 → *Wylewy*, NW);

- *ż : z*: *Księżyny* (≤ *Księżyny* 1928 Ley 28, NL); *Stróz* (≤ *Stróż* 1928 Ley 30, NL); *Różanica* (≤ *Różanica* 1928 Ley 29, NW); *Stozenskie* (≤ *Stożeńskie* 1928 Ley 35, NW); *Strózki* (≤ *Stróżki* 1928 Ley 38, NW); *Zydzienko* (≤ *Żydzienko* → *Żydowskie Jezioro* 1928 Ley 34, NW);
- *ś : s*: *Pjetraskja* (≤ *Pietraszka* 1928 Ley 34, NW), *Subjenica* (≤ *Szubienica* 1. 1928 Ley 33; 2. 1930 Ley 23, NL); *Sarek* SG X 314, *Sareckie Koh* 132 (≤ *Szarek* 1928 Ley 33, NW); *Sqstak, Sónstak* (≤ *Szóstak* 1928 Ley 34, NW); *Sybska Zatoka* (≤ *Szybska Zatoka* 1928 Ley 35, NW);
- *šč : sc*: *Klescówkja* (≤ *Kleszczówka* 1928 Ley 28, NW); *Wyscące, Łyscónce* (≤ *Błyszczące* 1928 Ley 29 → *Liczonka*, NW); *Woscelska Strugja* (≤ *Woszczelska Struga* 1928 Ley 37, NW); *Woscelskie Jez.* (≤ *Woszczelskie Jezioro* 1928 Ley 31, NW).

Częstym zjawiskiem typowym dla obszaru północnego Mazowsza jest występowanie asynchronicznej wymowy *j* przed samogłoskami *a*, *e*, *i*, *o*. Pojawia się ona stosunkowo często po *k*, *g*, *x* w nazwach terenowych lądowych i wodnych w pozycjach:

- nagłosowej: *Kjarbojizna* (≤ *Karbowizna* 1928 Ley 26, NL); (*Małe Kjemпно* (≤ *Kępienko* 1928 Ley 27, NW);
- śródgłosowej: *Bochjenek* (≤ *Bochenek* 1928 Ley 37, NL); *Bogjacewko* (≤ *Bogaczewko* 1928 Ley 22, NW); *Mechjac* (≤ *Mechacz* 1928 Ley 38 → *Godle*, NW); *Niechjowska Strugja* (≤ *Miechowska Struga* 1928 Ley 31, NW);
- wygłosowej: *Cartowkja* (≤ *Czartówka* 1928 Ley 37, NL); *Kowalkja* (≤ *Kowalka* 1928 Ley 38, NL); *Dziaduskja* (≤ *Dziadowska Góra* 1928 Ley 21, NL); *Bociania Strugja* (≤ *Bocianka, struga* 1928 Ley 35, NW);

¹⁷ Zapis po → oznacza ostateczne hasło wyjściowe dla artykułu hasłowego w słowniku nazw terenowych.

Górkja (≤ *Górka* 1928 Ley 37, NW), *Kalinkja* (≤ *Kalinka* 1928 Ley 34, NW); *Cartowkja* (≤ *Czartówka* 1930 Ley 22, NW); *Legja* (≤ *Lega* 1930 Ley 29, NW); *Klescówkja* (≤ *Kleszczówka* 1928 Ley 28, NW); *Górkja* (≤ *Kościelna Górka* 1928 Ley 38, NW); *Krzywkja* (≤ *Krzywka* 1928 Ley 32, NW); *Płocicankja*, *Płocicna Strugja* (≤ *Płociczanka* 1928 Ley 31, NW); *Przykopkja* (≤ *Przykopskie Jezioro* 1928 Ley 21, NW); *Puckjarz* (≤ *Puckarz* 1945 Ley 38, NW), *Skupkja* (≤ *Skupka* 1928 Ley 37, NW), *Sybkja* (≤ *Szybka* 1928 Ley 36, NW), *Ułówkja* (≤ *Ułówki* 1928 Ley 22, NW); *Wiśniewska Strugja* (≤ *Wiśniewska Struga* 1928 Ley 28, NW); *Woscelska Strugja* (≤ *Woszczelska Struga* 1928 Ley 37, NW); *Duza Mlecówkja* (≤ *Mleczówka* 1928 Ley 25, NW); *Mała Mlecówkja* (≤ *Mleczówka Mała* 1928 Ley 28, NW); *Parchjac* (≤ *Parchacz* 1928 Ley 31, NW); *Pjetraskja* (≤ *Pietraszka* 1928 Ley 34, NW).

Asynchroniczna *j* pojawia się również po spółgłoskach wargowych *p*, *b* ($p' > pj$; $b' > bj$) w następujących toponimach: *Pjilochjoja* (≤ *Pilochowia* 1945 Ley 36, NL); *Pjistkowski O.* (≤ *Pistecki Ostrów* 1928 Ley 29, NW); *Pjetraskja* (≤ *Pietraszka* 1928 Ley 34, NW); *Pjecuch* (≤ *Piecuch* 1928 Ley 31, NW); *Ślepjeniec* (≤ *Ślepieniec* 1928 Ley 38); *Subjenica* (≤ *Szubienica* 1. 1928 Ley 23, 2. 1930 Ley 23, NL); *Zabjeniec*, *Zabjinek* (≤ *Żabieniec* 1928 Ley 32, NW). Na ciekawy proces daleko idącej palatalizacji spółgłosek wargowych miękkich *v'*, *p'*, *b'* zwraca uwagę etnograf O. Kolberg, pisząc iż, „Pod Lecem, Orłową, Margrabową, Ełkiem, Janowem i Sąsborkiem zamiast *wi* wymawiają *ji*: *jidły* – widły; *jilk* – wilk; *josna* – wiosna (...)”¹⁸.

Zebrany materiał toponomastyczny odzwierciedla proces przejścia $v' > vj > j$ w następujących zapisach: *Kjarbojizna* (≤ *Karbowizna* 1928 Ley 26, NL); *Krzijanka* (≤ *Krzywianka* 1928 Ley 38, NL); *Pjilochjoja* (≤ *Pilochowia* 1945 Ley 36, NL); *Płojecka G.* (≤ *Płowiecka Góra* 1928 Ley 32, NL); *Jelga Góra* (≤ *Wielka Góra* 1. 1928 Ley 38, 2. 1928 Ley 24, NL); *Jelka Góra* (≤ *Wielka Góra* 1928 Ley 33, NL); *Jilca* (≤ *Wilcza Parowa* 1928 Ley 37, NL); *Zapojeda* (≤ *Zapowieda* 1928 Ley 33, NL); *Jityńskie Jez.* (≤ *Wityńskie Jez.* 1928 Ley 36 → *Jachimowo*, NW); *Karbojanka* (≤ *Karbowianka* 1928 Ley 36, NW); *Krzyjijł* (≤ *Krzywił* 1928 Ley 32 → *Krzywe*, NW); *Krzijanka* (≤ *Krzywianka* 1930 Ley 28, NW); *Łapojidne J.* (≤ *Łapowidne Jez.* 1928 Ley 29, NW); *Zajindki* (≤ *Zawindki* 1928 Ley 27 → *Sawinda Mała*, NW);

¹⁸ O. Kolberg, *Mazury Pruskie*, Kraków 1966, s. 24.

Zajindy (≤ *Zawindy* 1928 Ley 24 → Sawinda Wielka, NW). Przykłady hydronimów: *Niechjowska Strugja* (≤ *Miechowska Struga* 1928 Ley 31) i *Niedzkie J.* (≤ *Miedzkie Jez.* 1928 Ley 30)¹⁹ odnotowują efekt innej realizacji wargowych miękkich, a mianowicie przejście $m' > mn > n$. Przedstawione powyżej realizacje spółgłoskowe mogą wskazywać na kierunek napływu osadników na teren powiatu ełckiego.

Kolejnym zjawiskiem fonetycznym typowym dla gwar z terenu północnego Mazowsza jest przejście literackiego *ó* w *o* widoczne w anojkonimach: *Dziadowa gora* G. 153 (≤ *Dziadowska Góra* Ley 21, NL); *Długa gora* G. 153 (≤ *Wielka góra* 1928 Ley 38, NL); *Rożanica* SG IX 853 (≤ *Różanica* Kęt. 456, NW); *Rożynka, Rożanica* Kęt. 460 (≤ *Różynka*, NW). Przejście *e* w *y* widoczne jest w nazwach wodnych: *Rygielnica* (≤ *Regielnica* 1928 Ley 32), *Rygielskie* Kęt. 457, *Rygiel, Rygielsk* Koh 121 (≤ *Regielskie Jez.*), *Rygielski Róg* (≤ *Regielski Róg* Koh 122). Północnopolskie mieszanie *y* z *i* obserwujemy w hydronimach: *Kraksztin* (≤ *Kraksztyn* 1924 Ley 28) i *Krzywkja* (≤ *Krzywka* 1928 Ley 32) oraz w nazwie terenowej łądowej *Ulasky* (≤ *Ulaski* Ley 38). Zjawisko to jest charakterystyczne dla powiatu ełckiego, co potwierdza szereg zapisów nazw miejscowości, np. *Czymoski, Czymochi, Kozikj* itd.²⁰

Następnym zjawiskiem fonetycznym odnotowanym w nazwach fizjograficznych na terenie powiatu ełckiego jest zgodne z ogólnopolską wymową potraktowanie samogłosek nosowych *a, ę* przed spółgłoskami zwartymi i zwarto-szczelinowymi, które obserwujemy w następujących toponimach: *Démbek* (≤ *Dębek* 1930 Ley 22, NW), *Démbowi Grónd* (≤ *Dębowy Grąd* 1928 Ley 37, NW); *Głémbocek, Mały Głémbocek* (≤ *Głębocek Mały* 1928 Ley 27, NW); *Duży Głémbocek, Głémbokie Jez.* (≤ *Głębocek Wielki* 1928 Ley 24, NW); *Małe Kempnio, Kempienko* (≤ *Kępienko* 1928 Ley 27, NW); *Penckówko* (≤ *Pęczkówko* 1928 Ley 28 → *Kniewo*, NW); *Rekient* Kęt. 503 (≤ *Rekięty* 1928 Ley 32 → *Rekąty*, NW); *Selmentek* (≤ *Selmęt Mały* 1928 Ley 27, NW); *Selment* (≤ *Selmęt Wielki* 1928 Ley 25, NW); *Skomentno* (≤ *Skomętno* 1928 Ley 34, NW). Rozszczepienie samogłosek nosowych przed spółgłoską szczelinową jest widoczne w zapisach: *Ksiénzynny* (≤ *Księżyny* 1928 Ley 28, NL) i *Zdrenzno, Zdrenzne Jez.* (≤ *Zdrężno* 1928 Ley 33, NW).

¹⁹ W przykładach nie odnotowano etapu pośredniego widocznego w zapisie: *Miedzkie* ≥ **Miedzkie* ≥ *Niedzkie*.

²⁰ Zob. G. 160.

Jednostkowo pojawiają się w zebranych materiale przykłady odzwierciedlające dialektalne cechy konsonantyczne²¹, a mianowicie:

- uproszczenie grup *bł* do *ł*: **Błyszczące** ≥ *Łyscónce*;
- zamiany *b* na *v*: **Błyszczące** ≥ *Wyscące*;
- hiperpoprawne *š* na miejscu literackiego *s*: *Sztroc* ≤ **Stróż** (przy czym zmianę wygłosowej spółgłoski *z* ≥ *c* *Stróż* ≥ *Sztroz* ≥ *Sztroc* należy rozpatrywać prawdopodobnie nie w kategorii zamiany fonetycznej, ale graficznej);
- wymowa spółgłoski nosowej miękkiej *ń* w pozycji przed spółgłoską szczelinową *s* jako *j*: *Wilkijskie* SG XIII 476 (≤ *Wilkińskie* → *Łaśmiady*);
- zamiana tylnojęzykowej spółgłoski *g'* na *j*: *Jiły* (≤ *Gil* 1928 Ley 23);
- zastępstwo *b* z *d*: *Zdeby* (≤ *Zdedy* 1928 Ley 35).

W materiale znajdują się ponadto 2 przykłady świadczące o stwardnieniu wygłosowego lub śródgłosowego *ń*: *Dobryn* (≤ *Dobrzyń* 1928 Ley 35), *Stozenskie Jez.* (≤ *Stożeńskie* 1928 Ley 35). Do cech konsonantycznych, utrwalonych w zgromadzonych toponimach, zaliczyć należy także przejście *n* w *m*: *Sumowo* SG XI 588 (≤ *Sunowo* 1928 Ley 34), a także mieszanie spółgłosek dźwięcznych z bezdźwięcznymi: *Jelga Góra* (≤ *Wielka Góra* 1. 1928 Ley 38, 2. 1928 Ley 24) i *Sowa* (≤ *Sofy* SG IX 9), co jest prawdopodobnie skutkiem oddziaływania języka niemieckiego, w którym cecha ta nie stanowi opozycji fonologicznej.

Materiał anojkonimiczny odzwierciedla także pewne zjawiska fleksyjne. W toponimach zdarza się bowiem zamiana z liczby pojedynczej (w nazwie urzędowej) na liczbę mnogą np. *Bajorka* (≤ *Bajorko*)²²; *Dalnice* (≤ *Dalnica*), *Garbasy* (≤ *Garbas*) i *Przepiórki* (≤ *Przepiórka*). Zamianę liczby pojedynczej na mnogą w toponimach występujących na obszarze byłych Prus Wschodnich tłumaczy się oddziaływaniem niemieckiego suf. *-en* jako wykładnika liczby mnogiej. W analizowanym materiale odnajdujemy również wypadki odwrotne, tzn. użycie nazwy urzędowej (zapisanej w formie liczby mnogiej) w liczbie pojedynczej, np.: *Tatarskie Góry* → *Tatarska Góra*. Niekiedy towarzyszą temu procesowi dodatkowe zjawiska językowe, jak np. mieszanie szeregu dźwięcznych z bezdźwięcznymi (praw-

²¹ To, że wystąpiły one jednostkowo, nie musi świadczyć, że występowały one w takim stopniu w mowie mieszkańców tego obszaru. Może to wynikać z małej liczby toponimów, w których owe zjawisko mogłoby wystąpić. Por. nazwy miejscowości z cechami gwarowymi w *Tece Giersza* (G.).

²² Forma z wygłosowym *a* może być skutkiem nieświadomego zapisu, dokonanego przez osobę nieznającą języka białoruskiego, a więc i wschodniosłowiańskiego akania.

dopodobnie pod wpływem języka niemieckiego): *Zawindy* ($\leq$ Sawinda Wielka) czy derywacja paradygmatyczna *Kały* ($\leq$ Kałek).

Zgromadzony materiał odzwierciedla również specyficzne procesy nazewnicze. Porównując nazwy oboczne z nazwą urzędową, odnotowano na przykład fakt przypisania jednemu obiektowi innego lub kilku innych określeń, np. *Barańskie Lasy* $\geq$ Ełcki Bór; *Kluskie Jez.*, *Klusy*, *Lipieńskie Jez.* $\geq$ Lipińskie; *Wityny*, *Wityńskie Jez.* $\geq$ Jachimowo; *Sordaskie Jez.* $\geq$ Mrozy; *Rajgrodzkie* $\geq$ Stackie; *Dąbrowski Bór* $\geq$ Długoski Bór. Nierzadko wynikał on z sąsiedowania danych obiektów z kilkoma wsiami.

Różnice polegają również na zastępstwie członów określających: *Długa* – Wielka bez dodatkowych zmian rodzaju czy liczby, np. *Długa góra* $\geq$ Wielka Góra. Niekiedy zmiany dotyczą całkowitej wymiany członów określanych, odnoszących się do obiektów, np. *Szwedzkie Wały* $\geq$ Wielka Góra lub też pojawienia się formy deminutywnej: *Mogilki* $\geq$ Mogilna Góra.

Zdarzają się również przykłady pełnego zerwania strukturalnego i semantycznego między nazwą oboczną i urzędową, które obserwujemy w następujących anojkonimach: *Zamkowa Góra* $\geq$ Chojniczka; *Krauzówki* $\geq$ Czarne Łąki; *Mączna Góra* $\geq$ Stróż; *Uroczysko Korzecina* $\geq$ Księżyny; *Jerusalem* $\geq$ Mogilna Góra; *Dąbrowy* $\geq$ Nowowiejskie Bagno; *Uroczysko Karbowizna* $\geq$ Karbowizna (z opuszczeniem członu eliptycznego), *Czar-tówka* $\geq$ Kamińska; *Siedliskie Kępy*, *Francuskie Wyspy* $\geq$ Kępy; *Pęczkówko* $\geq$ Kniewo; *Pancernik* $\geq$ Krzywka; *Moldzie* $\geq$ Lepaki; *Dębniak* $\geq$ Lepaczek; *Rogate Małe* $\geq$ Leśne; *Juska Struga* $\geq$ Młyńska Struga; *Sincek*, *Zierczyk*, *Szeneczek* $\geq$ Małe Jezioro; *Ołtuniek*, *Mącze* $\geq$ Mąckie Jezioro; *Grądzawka* $\geq$ Bajorko; *Trzaskowy Grónd* $\geq$ Brzozowy Ostrów; *Długie Jez.*, *Długochorzelskie*, *Długochorzele* $\geq$ Długochwały; *Rożyńskie Jez.*, *Rożyńsk* $\geq$ Dybowskie; *Kuterka*, *Jez. Głębokie* $\geq$ Głęboczek Wielki; *Mechacz* $\geq$ Godle; *Lipno* $\geq$ Gorczyczka; *Długie* $\geq$ Guzki; *Ałek Ałówka (Ulówka)*, *Staleckie Jez.*, *Ołówka* $\geq$ Jez. Haleckie; *Lisewo* $\geq$ Przepiórka; *Kukowo*, *Kuków*, *Gąskie* $\geq$ Przytułskie Jez.; *Kociołek* $\geq$ Rydzewo; *Chrzanowskie Jez.* $\geq$ Sunowo; *Regielek*, *Mały Regiel* $\geq$ Szlam; *Kamienny Bród* $\geq$ Turowska Struga; *Karmelówka* $\geq$ Wiśniewska Struga; *Małkiń* $\geq$ Woszczelskie Jez.; *Moksty* $\geq$ Zawadzkie; *Strzęszewskie* $\geq$ Zdrężno; *Leśne Jez.*, *Herta Duża* $\geq$ Żabie Oczko; *Ślepe* $\geq$ Żabieniec.

Niekiedy dochodzi do całkowitej zmiany członów dystynktywnych, por. *Białojańskie Jez.* $\geq$ Białojańskie Łąki²³. Zdarzają się także pominięcia

²³ Historycznie jezioro to już w czasie zbierania materiału przez G. Leydinga-Mielec-kiego było typowym zbiornikiem zarastającym i przez to stopniowo zmieniającym się

tych członów z rozszerzeniem sufiksalnym *-sk-* lub *-ck-*, o czym świadczą zapisy: *Bajtkowo, Bajtkowo Duże* ≥ *Bajtkowskie Jezioro*; *Barany* ≥ *Barańskie Jezioro*; *Grabnik* ≥ *Grabnickie Jezioro*; *Halek* ≥ *Haleckie Jezioro*.

Niektóre toponimy odzwierciedlają proces derywacji wstecznej, por. *Bielskie Jezioro* ≥ *Białe Jezioro*; *Druglińskie Jez.* ≥ *Druglin Duży* (z dodaniem członu odróżniającego); *Kociołek* ≥ *Kocioł*; *Rydzewskie Jez.* ≥ *Rydzewo*; *Sunowskie Jez.* ≥ *Sunowo*; *Zdedzkie* ≥ *Zdedy*.

Niekiedy dochodzi do zmiany nazwy pierwotnej, bądź obocznej na formę deminutywną: *Mały Bocian* ≥ *Bocianek*; *Bociania Strugja* ≥ *Bocianka*. Sporadycznie mamy do czynienia z rozszerzeniem za pomocą sufiksów *-ck-* i *-sk-* hydronimów: *Przykop* ≥ *Przykopeckie Jezioro* i *Stradunek* ≥ *Straduńskie*.

Podsumowując, warto zaznaczyć, że w nazwach terenowych powiatu ełckiego – w odróżnieniu od nazw miejscowości – dialektalne wpływy wschodniosłowiańskie odzwierciedliły się jedynie śladowo, wyłącznie w nazwach toni rybackich. Nie stwierdzono uproszczeń grupy *dl, tl > l*, obecnych w nazwach miejscowości, nie zauważono, tak bardzo widocznego w onojkonimach, sufiksu *-ko*. Również nazwy obiektów fizjograficznych – poza nielicznymi nazwami terenowymi lądowymi (*Biel, Chojniak, Jeglija, Parowa*) – nie wskazują na silne wpływy wschodnie. Jedną z przyczyn tego stanu jest prawdopodobnie to, iż wczesne wpływy wschodnie są wyrazistsze w bardziej trwałych (dla tego obszaru) nazwach obiektów zamieszkałych, niż w nazwach obiektów terenowych – niezamieszkałych, często zmieniających swoich właścicieli.

ŹRÓDŁA SŁOWNIKOWE

- Koh – Kohutek L., *Słownik nazw miejscowych Pomorza Mazurskiego zwanego Prusami Wschodnimi*, Cieszyn 1945.
- Kęt. – Kętrzyński W., *O ludności polskiej w Prusiech niegdyś Krzyżackich*, Lwów 1882.
- Ley – Leyding-Mielecki G., *Słownik nazw miejscowych okręgu mazurskiego. Cz. II. Nazwy fizjograficzne (zlokalizowane)*, Poznań 1959.
- SG – *Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, pod red. W. Sulimierskiego, B. Chlebowskiego i W. Walewskiego, Warszawa 1880–1902, t. I–XV.

---

w łąki. Zatem nazwa urzędowa sugeruje zmianę jakości obiektu, wynikającą z faktów hydrograficznych.

- SGP – Karłowicz J., *Słownik gwar polskich*, Warszawa 1903.
- SOWM – *Słownik gwar Ostródzkiego, Warmii i Mazur*, opracowany przez Pracownię Słownika gwar Ostródzkiego, Warmii i Mazur Zakładu Językoznawstwa w Warszawie, pod red. Z. Stamirowskiej, H. Perzowej i D. Kołodziejczykowej, Wrocław 1987–2006, t. 1–5.

BIBLIOGRAFIA

- Biolik M. *Badania onomastyczne na Warmii i Mazurach. Problemy badawcze i metodologiczne*, [w:] *Metodologia badań onomastycznych*, pod red. M. Biolik, Olsztyn 2003.
- Kolberg O., *Mazury Pruskie*, Kraków 1966.
- Kondratiuk M., *Elementy bałtyckie w toponimii i mikrotoponimii regionu białostockiego*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1985.
- Kowalska A., *Podziały językowe Mazowsza na tle podziałów pozajęzykowych*, Prace Komisji Językoznawczej MOBN nr 54, Warszawa 1991.
- Szcześniak K., *Teka Toruńska Marcina Giersza. Analiza materiału nazewniczego*, Gdańsk 1994.
- Urbańczyk S., *Zarys dialektologii polskiej*, Warszawa 1968.

LINGUISTIC CHARACTERISTICS OF ONOMASIOLOGICAL MATERIAL EXEMPLIFIED BY LOCAL NAMES WITHIN THE ELK DISTRICT

Summary

The article characterizes land and water local names within the Elk district (*powiat*). The area of today's Elk district covers a former land of East Prussia, which was incorporated into the Polish state after 1945. A consequence of the influx of settlers into this territory during different times is the presence of many dialectal features that are typical of the North-Polish linguistic area in the presented onomasiological material. Toponymes presented in the article have been mainly excerpted from the notes made by G. Leyding-Mielecki, L. Kohutek, W. Kętrzyński and those found in *Teka Toruńska* by Marcin Giersz. These micro-toponymes have provided a lot of interesting cases reflecting typical dialectal features of the Northern Mazovia in the scope of phonetics and lexis.